2×2 modelde bireyler piyasayı nasıl «görürler»? Piyasanın varlığı benimsendikten sonra her birey için piyasa diğeridir. Doğrudan pazarlık dururken bir aracı kurgulanması dolambaçlı bir modelleme olarak gözükebilir. Ancak n bir sayıyken, neye-ikilik model ya da n×2 model denebilecek n birey ve iki metadan oluşan bir kurgusal dünya için piyasa modelsel bir dolambaçlılık olarak görülmek bir yana mutlak bir «realite» olarak benimsenir. Piyasa, herhangi bir birey için ilk bakışta diğer bireylerin bir bütün olarak düşünülebilecek tarzda bu bireye karşı konumlanmaları olarak belirir, piyasa talebi diğer bireylerin taleplerinin toplamı piyasa arzı diğer bireylerin arzlarının toplamı olur. Bir meta için, her birey yalnızca diğerlerinin gördükleri biçimleriyle piyasaların taleplerinde yokumsanacak bir etkiye haizse, tüm bireylerin talepleri toplamı piyasa talebi olarak modellenebilir ve bireylerin tümünün piyasa talebinden bunu anladıkları yokumsanacak hatalar ile söylenebilir. Benzer biçimde bireylerin tümü için geçerli olacak biçimde piyasa arzından söz edilebilir. Böylece bir tek piyasa talebi ve bir tek piyasa arzı varmış gibi olur. Piyasadaki talep miktarları ve arz miktarları fiyata bağlı olarak değişir. Çokluğun Değerliliği Beliti uyarınca, bir metanın (diyelim ki i'nin) fiyatı (f_i) arttıkça talep edilen miktarı (m^t_i) azalır ve arz edilen miktar (m^a_i) artar. f_i ile m^t_i ve m^a_i arasında birer fonksiyonel bağıntı olması gerekmez. Ancak «basitleştirici» olduğu gerekçe gösterilerek böyle bağıntıların olduğu ileri sürülür; fiyatla talep edilen miktar arasındaki fonksiyonel bağıntıya talep fonksiyonu ve fiyatla arz edilen miktar arasındaki fonksiyonel bağıntıya arz fonksiyonu denir. «Talep» ve «arz» sözcükleri, bir yandan, talep ve arz edilen miktarları kısaca ifade etmek için kullanılırken, diğer yandan, anlamları talep ve arz fonksiyonlarını kapsayacak biçimde genişletilir. Balık hafızalı piyasa talep ve arz fonksiyonlarını hafızasında tutmaz tutmamasına ama bunların epistemelerini tek tek bireylerin toplamamaları için bir neden yoktur. Bireyler talep ve arz fonksiyonlarının epistemelerine haiz olabilirler.

n×2 model bireyler aldatmacılık yapabilirler mi? Düşünülsün ki birbirine benzer çok sayıda bireyden oluşan iki grup var. Birinci gruptaki bireyler bir kilogram armuta karşılık iki kilogram elma vermeye hazırlar; ancak hepsi aç gözlülük yapıp yalnızca bir kilogram elma vermeye hazırlarmış gibi davranıyorlar. Bu durumda aralarından biri çıkıp bir kilogram

armuta karşılık binyüz gram elma vermeye hazırmış gibi davranırsa, elma verip karşılığında armut alacak olan diğer gruptakiler yalnızca onunla alışveriş yaparlar. Hal böyle olunca ilk gruptaki herkes 1:1 oranını 1:1,1 oranına çıkarmak durumunda kalır. Bu sefer bir başkası 1:1,1 oranından 1:1,2 oranına çıkarak alışverişi kendine çeker ki bu diğerlerini de aynı biçimde davranmaya yöneltir. Bu yoldan, birinci gruptakiler 1 kilogram elmaya karşılık iki kilogram elma vermeye hazır olduklarını açık etmiş olurlar. Etiksel dünyada kişilerin değer düzenlerini açık eden mekanizmaya rekabet denir. Ancak bu rekabette ortalıkta piyasa yoktur. Yani önce bir fiyat açıklanmamış ve sonrada buna göre arz ve talep fazlaları belirlenmemiş ve bu arz ve talep fazlalarına göre fiyatlar yeniden açıklanmamış ve bu böyle piyasa temizlenene kadar sürmemiştir.

Nefes alınan hava yararlı mıdır? Sanki yararla kast edilen bu olmalıdır gibi gelir insana, temeli dolayımsız bir arzuya, isteğe, yöneliş saikine dayalı ya da her ne ise bir mutlakla temellenen birşeymiş gibi. Buna karşın, düşünüldüğü düşünülse de, bu nefes alırken düşünülmez bile. Ancak nefes alınan havanın yararı bir alışverişe konu oluyormuş gibi olduğunca fark edilir, belirir. Bireyler diğer kişilerle alışverişe geçtiklerinde değer düzenleriyle verili değerlere «yarar» demeye başlarlar. Değeri karşılaştırılan x_y ve x_z'yi düşünelim. Bunlardan her ikisinin de değerine «yarar» denmesi gerekmez. Elde olan miktarı arttıkça değeri azalıyorsa «zararlı»dır. Bireyin elinde olanlar iki gruba ayrılabilirler: (i) yararlılar, ya da İngilizce malı karşılamak için kullanılan sözcükle iyiler (*goods*, guuts olarak okunabilir) ve (ii) zararlılar. Ancak sermayeci zihin meta olarak yalnız yararlıları görmeye eğilimlidir; hemen hemen hep metalardan ayrıymış gibi değerlendirilen, fiziksel karşılığı varmış gibi olmakla birlikte etiksel olan «emek» ve «risk» dediklerinden başka da zararlı düşünmez. Kurguyla zorunlulaştırılan «değer», «yarar» ve «meta»nın ayrışamazlığı, hangisinin temel olduğunu «belirlemeyi» keyfi kılar ve böylece aksi ileri sürülemez kılındığından, dışarıdan verili temelin kaçınılmaz olarak yarar olduğu düşünülür. Sanki yarar nefes almak gibi fark etmesek bile hep orada olan, hatta fiziksel dünyaya ilişkin bir zorunlulukmuş gibi sunulur.

Bireyin değer düzeni yararlaştırılınca, zararlı metanın olamayacağı da anıştırılmış olur. Bu

koşul altında, değer düzeni, tekdüze artan fonksiyonlarla dönüşümünün hiç bir çıkarsamayı etkilememesine dikkat edileceği iyi niyetiyle, nicelleştirildiğinde ortaya çıkan değer fonksiyonu bireyin yarar fonsksiyonu olacaktır. n×2 modelde *i*.in bireyin yarar fonksiyonu, $x_{i,1}$ ve $x_{i,2}$ bu bireyin, sırasıyla, birinci ve ikinci metadan elindeki miktarları gösteriyorsa, «$Y_i(x_{i,1},x_{i,2})$» biçiminde gösterilebilir. Herhangi bir *j*.nci metadan sonuncusunun (sınırdakinin) eklenmesiyle yararın ne kadar arttığına, yani formel olarak $SY_{i,j}=Y_i(\ldots,x_{i,j},\ldots)-Y_i(\ldots,x_{i,j}-1,\ldots)$ formülüyle gösterilene *j*.nci metanın sınırdaki yararı denir.
Herhangi bir *j*.nci metadan bireyin elinde olan sayısı bir artırılırken, bireyin yararının değişmemesi için herhangi diğer bir *k*.nci metadan bireyin elinde olan sayısı $S\dot{I}O_{i,k,j}$ tane azalması gerekiyorsa, yani $Y_i(x_{i,j},x_{i,k})=Y_i(x_{i,j}+1,x_{i,k}-S\dot{I}O_{i,k,j})$ ise, $S\dot{I}O_{i,k,j}$'ye *k*.nci metanın *j*.nci metayı sınırdaki ikame oranı denir. Süreklilik göz kamaştırıcılığıyla, hem $SY_{i,j}$'lerin ve $S\dot{I}O_{i,j,k}$'lerin hemen hemen her koşulda varlığı güvence altına alınır, hem de $S\dot{I}O_{i,j,k}$'nin $SY_{i,k}$'nin $SY_{i,j}$'ye oranı olması, yani $S\dot{I}O_{i,j,k}=SY_{i,k}/SY_{i,j}$ olması sağlanmış olur. Dolayısıyla $S\dot{I}O_{i,j,k}$ *j*.nci mal cinsinden *k*.ncı malın sınırdaki yararı olarak yorumlanabilir.

Birey yararını (i) verili fiyatda alışveriş yaparak, (ii) fiyatı değiştirerek artırabilir. Bireyin fiyatı değiştiremediğini düşünelim. O halde $f_{j,k}=f_j/f_k$'ye *j*.nci metanın *k*.nci meta cinsinden fiyatı denirse, bireyin yararı, birey arz ettiğini verdiğinde ve talep ettiğini aldığında elindeki metaların miktarları $S\dot{I}O_{i,j,k}=f_{j,k}$ olacak biçimde arz ve talep edeceği metaları ve bunların miktarlarını belirlerse en çoklaşır. Değişik fiyatlarda hem arz hem talep ettiğinin epistemelerini piyasaya sunarak, birey kendi yeğlemeleri hakkındaki bütün epistemeleri piyasaya sunmuş olur. Böylece eğer hiç bir birey her nasıl olursa olsun fiyatı değiştiremiyorsa, «piyasa rekabet sağlar». Bir kişi olarak piyasada hiç bir değişiklik olmadan, piyasaya arz ve talep eden bireylerin niteliklerinden kaynaklanan bir durumla rekabet sağlanmış olur; ancak «piyasa rekabet sağlar» ifadesi bir önceki tümcede bulunduğu yerde hiç rahatsız edici durmamaktadır. Ruh olmak için ruhmuş gibi olmak yeterli olduğu gibi belli tür bir ruh olmak için de öyle bir ruhmuş gibi olmak yeterli oluyor. Bu kurgusal dünyada rekabet sağlanan koşullarda piyasaya, bu koşulları sanki piyasa bizzat sağlıyormuş, hatta bu yönde bir yeğlemesi varmış gibi «rekabetçi piyasa» denir.

Tutalım ki, bir birey fiyatın ne olacağını her nasılsa belirleyebiliyor, ne olur? Her bir $f_{j,k}$ için $f_{j,k}=S\dot{I}O_{i,j,k}$ koşulunu sağlıyacak miktarlarda metaları verir ve alır ve yararını en çoklaştırır. Bu durumda fiyata göre en çoklaşmış yarar fiyatın bir fonksiyonu olarak düşünülebilir: $Y_i(f_{j,k})$. Birey bu fiyata göre en çoklaşmış yararlar arasında yeni bir ençoklaştırma yapar ve fiyata göre en çoklaşmış yararları kendi arasında en çoklaştıran fiyata en iyi fiyat, $f_{j,k}^{opt}$, denirse, birey belirleyeceği piyasa fiyatını $f_{j,k}^{opt}$ olarak belirler. Etiksel dünyada böyle bir birey varsa «tekel» olarak adlandırılır ve piyasanın rekabeti sağlayamadığı düşünülüp piyasaya «tekelci piyasa» denir. Bu kurguda tekelcilik de rekabetçilik gibi piyasanın elinde olan ya da elinden gelen birşey değildir: Tekelci piyasa arkadaşlarının günahını çeken saf bir çocuk gibidir; yani insan «şu gariban piyasanın bir hamisi olsa, a» diye içinden geçirmeden edemiyor.

Fiyata göre en çoklaşmış yarar fonksiyonu bir grafikte bir eğri olarak düşünülürse, bir birey için rekabetçi piyasanın sonucu da, tekelci piyasanın sonucu da, bu eğri üzerinde gösterilebilecek birer nokta olurlar. Rekabetçi piyasanın bireye sağladığı yarar, Y_i^R, tekelci piyasanın tekele sağladığı yarardan, Y_i^T, düşüktür. Öyle durumlar olabilir ki, birey ne tek başına fiyatı belirler, ne de fiyatın belirlenmesinde tamamen etkisizdir, yararı,Y_i, Y_i^R ve Y_i^T arasında bir değerdir: $Y_i^R<Y_i<Y_i^T$. Eğer tekelcinin ulaştığı yarara «tekel gücü» olarak adlandırılan bir güçle ulaştığı düşünülürse, bu durumda, ne tekelci piyasada tekelin haiz olduğu gibi tekel gücü tamdır, ne de rekabetçi piyasada bireyin hiç bir tekel gücüne haiz olmamasında olduğu gibi tekel gücü yoktur. Durum ikisinin arasındadır; Birey tekel değildir, ama fiyatı etkileme gücü (ağız alışkanlığı mıdır, tembellik midir, basiretin bağlanması mıdır, her nedense bilinmez ama buna da hala «tekel gücü» denir) bireyi en iyiye ulaştırabilecek kadar olmamakla birlikte vardır. Bu tür piyasalara ne «rekabetçi piyasa», ne de «tekelci piyasa» denir. «Tekelci piyasa»yı da kapsayacak biçimde «eksik rekabetçi piyasa»nın kullanıldığı olur.

Türkali Mah., Beşiktaş